

I-10. Europos viduramžių kultūros bruožai

PAGALVOKIME

- Kurie svarbiausi viduramžių kultūros laimėjimai?
- Kodėl ir kaip keitėsi viduramžių kultūra?

PABANDYKIME

„Viduramžių“ sąvoka pradėta vartoti XV amžiuje. Šiuo terminu italų humanistai įvardijo laikotarpį nuo Vakarų Romos imperijos žlugimo iki savo laikų. Jiems atrodė, kad šis Antiką ir Renesanso kultūrą skyręs tūkstantmetis buvo nuosmukio, žmonijos sąstingio laikotarpis. Taip nuo pat pradžių šiam žodžiui suteiktas neigiamas atspalvis. Pasirinkę tinkamų pavyzdžių iš žemiau pateiktų turistines keliones organizuojančių firmų siūlomų kelionių aprašymų ištraukę, dviem trim sakiniams pabaikite pradėtą mintį:

Jei viduramžiai iš tiesų būtų buvę „Tamsieji amžiai“, tai ...

A) Niurnbergas – senoji Šventosios Romos imperijos sostinė. Ekskursija po viduramžišką senamiestį: miesto panorama nuo Imperatoriaus pilies, centrinė senamiesčio aikštė, Rotušė, gotikinė bažnyčia...

B) Pažintis su Reimsu: senojo romėnų miesto vartai, Dievo Motinos katedra, kurioje buvo karūnuojami Prancūzijos karaliai, Šv. Remigijaus viduramžiškas vienuolynas...

C) Šv. Mykolo kalnas (Le Mont-Saint-Michel): saloje įkurtas viduramžiškas benediktinų vienuolynas, gotikinės architektūros šedevras...

D) Koimbra – miestas, įkurtas 878m. Aplankome jos garsųjį seniausiąjį Portugalijoje universitetą, veikiančią nuo 1292...

E) Kvedlinburgas: įspūdingi XIII a. fachverkiniai namai, rotušė, iš romaninių laikų išlikusiu Jerichovo vienuolynu ir Kvedlinburgo bažnyčia ant pilies kalno...

F) Veronos senamiestis – siauros tiesios gatvės, viduramžiais susiformavusios aikštės, puoštų kolonomis ir fontanais. Pirmame amžiuje pastatytas Arenos amfiteatras, buvęs antikinis forumas – Erbės aikštė, Šv. Morkaus kolona, Sinjorijos aikštė, Džiuljetos namas ir kt...

PRISIMINKIME

Kalbant apie viduramžių kultūrą dažniausiai jai pridedami epitetai „vienuolynų“, „riterių“, „universitetų“. Tokia seka pasirodė čia įvardyti reiškiniai. Kita vertus, tai nebuvo vienas po kito einą smulkesni bendros viduramžių kultūros etapai. Jie egzistavo ir vienu metu. Apskritai Vakarų Europos viduramžių visuomenės kultūros raida dažniausiai dalijama į du laikotarpius: ankstyvąjį (IX—XII a.) ir vėlyvąjį (XII—XV a.).

Šis dalijimas susijęs su viešpataujančiais stiliais architektūroje ir mene — romaniniu ir gotikiniu.

Ankstyvaisiais viduramžiais architektūroje susiformavo romaninis stilius. Masyvių formų, storų sienų, pusapvalių arkų, mažų langų ir durų akmens pastatai buvo niūrokos išvaizdos. Tačiau šis stilius atitiko feodalų ir dvasininkų poreikius. Feodalo pilis turėjo apginti šeiminingą nuo užpuolikų. Todėl sienos masyvios ir lygios, o jų viršus dantytas — sienos ir kampai užsibaigdavo cilindro formos sargybos bokštais. Viduje, už sienų, stovėdavo pati pilis su siaurais langais — šaudymo angomis. Tai būdavo drauge ir būstas, ir tvirtovė. Pilies viduje — savininko feodalo kambariai ir riterių menė, kurioje vykdavo įvairūs priėmimai ir susitikimai. Saugumą turėjo garantuoti taip pat vienuolių ordinų bažnyčios su vienuolyno pastatais, parapijų bažnyčios, katedros. Romaninis stilius buvo paplitęs visur, bet daugiausia pasireiškė Prancūzijoje ir Vokietijoje.

Gotikos stilius susiformavo Prancūzijoje ir plito iki XV amžiaus daugelyje Europos šalių. Jam būdingas kilimo aukštyn ritmas. Gotikoje mūras prarado savo svorį, tapo lengvas, lyg pasirošęs atitrūkti nuo žemės. Viduje pabrėžiamas aukštis, gilumas. Erdvę imta skaidyti vertikaliai. Šio stiliaus menui turėjo įtakos mokslo ir technikos laimėjimai, miestų augimas, naujų visuomenės sluoksnių formavimasis. Plintant amatams ir prekybai, didėjo pasaulietiniai interesai, dėmesys žmogui, jo vidiniam pasauliui. Buvo statomi miestai siauromis, vingiuotomis arba tiesiomis gatvėmis ir keturkampėmis arba trikampėmis aikštėmis, jungiančiomis į ansamblių katedrą, rotušę, bažnyčią.

Kaip priešingybę Antikos žmogaus modeliui viduramžiai išaukštino asketą, atsisakiusį žemiškojo gyvenimo džiaugsmų ir malonumų, savo jausmus išliejusį į tikėjimą Dievu. Tad yra teisinga samprata, kad „viduramžių kultūra — tai vienuolynų kultūra“.

Besikuriančiai Vakarų Europos kultūrai didelį vaidmenį turėjo šv. Benedikto vienuolynai. Benediktinai tapo žemdirbystės, amatų ir mokslų mokytojais. Iki pat antrojo tūkstantmečio pradžios dauguma išradimų ir patobulinimų priklausė vienuolynams. Vienuolynai padėjo pamatus žmonių lavinimui. XV a. pab. šv. Benedikto vienuoliai Europoje turėjo daugiau nei 35 000 mokyklų. Vienuolynai atliko milžinišką intelektualinį darbą samdydami architektus, skulptorius, tapytojus, perrašinėdami knygas. Šv. Benedikto vienuolynų ir juose dirbusių knygų perrašinėtojų nuopelnas, kad išliko didelė dalis senovės raštų. Ir vėliau Katalikų Bažnyčia, vienuolynai neužleido savo pozicijų. Su popiežių iniciatyva kūrėsi pirmieji Europos universitetai. Paskaičiuota, jog iki XVI a. pradžios Europoje būta 81 universiteto, iš kurių daugiau kaip 50 įkurti popiežių arba bent jų bulėmis pripažinti.

Aišku, kiti visuomenės sluoksniai turėjo savus idealus. Antai, galima kalbėti apie riterių idealą. Buvo vertinama ir gerbiama ne tik fizinė riterio jėga ir kovinė dvasia. Riterius gerbė už šių savybių naudojimą aukštesniems, idealiems tikslams. Kariai ginklu turėjo tarnauti Dievui ir Bažnyčiai.

Riterystei reikėjo ruoštis nuo mažens. Septynerių metų berniukai būdavo atiduodami į siuzereno pilį. Čia jie prie siuzereno žmonos iki 14 m. eidavo pažo pareigas. Sulaukęs 14 metų, pažas tapdavo siuzereno ginklanešiu. Nuo tada jis su siuzerenu vykdavo į kovos lauką ir medžioklę, o laisvalaikiu damų akivaizdoje mokėsi draugiškumo, mandagumo, eiliavimo. Maždaug 20 metų sulaukusį jaunuolį specialių apeigų būdu įvesdavo į riterio

luomą. Apskritai, visą riterio pasirengimo programą sudarė „septynios riteriškos dorybės“: jodinėjimas, plaukimas, gebėjimas naudotis ietimi, kalaviju bei skydu, fechtavimas, medžioklė, lošimas šachmatais, eilių kūrimas ir jų dainavimas pritariant muzikos instrumentu.

Viduramžių literatūra patvirtina išvardytas pagrindines riterio savybes. Riteris turėjo būti kilęs iš gerą vardą turinčios giminės. Todėl jis privalėjo ir toliau rūpintis savo garbe. Garbę riteriui suteikdavo pergalės ir elgesys mūšio lauke. Garbinga kova neleido užmušti beginklio priešo arba smogti jam į nugarą. Šarvuotas riteris negalėjo pasitraukti iš mūšio lauko, nes silpnumas ir bailumas – gėdingiausi kaltinimai riteriui. Riteris privalėjo būti ištikimas savo globėjui ar širdies damai. Įsimylėjimas – privalomas riterio bruožas. Tačiau jo meilė daugiau dvasinga nei kūniška, nes širdies dama, dar vadinama Puikiaja Dama (neretai tai būdavo ištėkėjusi moteris), dažniausiai garbinama iš tolo. Riteris privalėjo būti dosnus, nes garbingiau yra nusigyventi, negu pagarsėti šykštuoliu. Riteriams taip pat labai svarbus krikščioniškosios moralės normų laikymasis. Pagaliau, riteris išsiskirdavo išorišku grožiu ir patrauklumu. Jo grožį pabrėždavo puošnūs, auksu ir brangakmeniais dabinti rūbai. Puošnūs būdavo ir apie 60 kg sveriantys šarvai. Tad savaime aišku, jog riteris privalėjo būti ir stiprus fiziškai. Savo jėgą riteriai demonstruodavo ne tik kovos laukuose, bet ir riterių turnyruose.

Toks riterio paveikslas ryškėja iš viduramžių klajojančių poetų trubadūrų, truverų, minezingerių kūrybos. Jie klajojo iš vienu aristokratų rūmų į kitus arba kartu su kryžiaus žygių dalyviais ir apdainuodavo riterių gyvenimą, meilę Puikiajai Damai, karo žygius. Jų lyrikoje garbinama dama dažnai netekdavo žemiškumo, paverčiama beveik angelu. Neretai Puikiosios Damos vietą užimdavo Dievo Motina, Marija. Vienas žymiausiųjų truverų Kretjenas de Trua, be eilių, kūres ir riterių romanus („Lancelotas, arba Vežėčių riteris“, „Iveinas, arba Liūto riteris“, „Persivalis, arba Šventojo Gralio istorija“).

Jau XII–XIII amžių sandūroje viduramžių kultūroje patebimas posūkis į pasaulietinį kūrybos pobūdį. Atsirado praturtėjusių riterių prabangūs dvarai. Juose vyravęs etiketas, įmantrios manieros lėmė nutolimą nuo asketiško žmogaus tipo vaizdavimo. Istorikas prof. Edvardas Gudavičius pastebėjo, jog jau III kryžiaus žygio metu (t.y. XII amžiaus pabaigoje) „greta kalavijo atsistojo pinigas“. Santykius tarp kalavijo ir pinigų nusakė jau ne trubadūrų eilės, o satyrinis epas: jame miestietį įkūnijantis lapinas Renaras visur pergudrauja ir galiausiai atviroje dvikovoje įveikia vilką Izegrimą, t.y. riterį.

Tuo pačiu metu dalį kultūrinio krūvio perėmė pradėję steigti universitetai. Pirmuoju Europos universitetu laikomas XI a. pabaigoje įkurtas Bolonijos universitetas Italijoje. Viduramžiais jis pagarsėjo aukštu teisės mokymo lygiu. Kitu seniausiu universitetu laikomas Paryžiaus universitetas. Didžiausias universitetų kilimo metas buvo XIII a. pradžia. Tuo metu buvo įsteigti ir šiandien garsūs Kembridžo, Oksfordo universitetai. XIV a. viduryje Vakarų Europoje jau buvo daug universitetų, kur suvažiuodavo mokyti ir pasiturinčiųjų vaikai.

Kaip jau minėta, daugelis universitetų buvo steigiami popiežių bulėmis. Todėl viduramžių universitetuose buvo tobulinama krikščioniška mintis. Antai, į Paryžiaus universiteto teologijos ir filosofijos mokytojų paskaitas suplaukdavo studentai iš visų krikščioniškų šalių. Vienas garsesnių mokslininkų Tomas Akvinielis sujungė trijų garsių

pirmtakų – Platono, Aristotelio, Augustino – išmintį į vieną visumą su krikščioniškosios minties vertybėmis. Kita vertus, kai kuriuos universitetus įsteigė karaliai (pvz., Neapolio, Prahos, Krokuvos) ar miestų administracija (pvz., Kiolno, Erfurto). Visuotinių pripažinimą tokie universitetai įgydavo tik gavę popiežiaus patvirtinimą. Universitetų bendruomenės sudarė tam tikrą korporaciją, naudojosi iš bažnytinės vyresnybės ar pasaulietinės vyriausybės gautomis privilegijomis.

Paprastai universitetai turėjo keturis fakultetus – teologijos, teisės, medicinos, menų. Studijos būdavo pradedamos menų fakultete. Jas sudarydavo triviumas (gramatika, retorika ir dialektika) ir kvadriviumas (muzika, aritmetika, geometrija ir astronomija). Baigus triviumo programą suteikiamas bakalauro laipsnis, o išklaudus kvadriviumą – magistro laipsnis. Nebaigus šių mokslų, nebuvo galima mokyti kituose fakultetuose. Mokslai menų fakultete trukdavo 6–7 metus. Toliau studijos 5–6 metus būdavo tęsiamos viename iš likusių trijų fakultetų. Jos būdavo baigiamos įgijus daktaro, t. y. mokslininko, laipsnį. Visuose universitetuose studijos vykdavo lotynų kalba.

Viduramžių mokyklos gavo scholastinių mokyklų vardą. Scholastinis mokymas būdavo organizuojamas naudojant dvi formas: 1. Lectio – skaitymas, paskaita; 2. Disputatio – diskusija: klausimas ir jo išsprendimas, atsakymas. Studentų disputai ir diskusijos vykdavo kas 15 dienų (du kartus per mėnesį). Diskusijos pabaigoje profesorius pasakydavo klausimo išsprendimą ir apibendrindavo jį.

Universiteto rektorius rūpinosi studentų imatrikuliacija, valdė universiteto turtą. Pusei metų renkamas dekanas tvarkė fakulteto reikalus pagal tame fakultete priimtas vidaus taisykles. Studentai būdavo įvairaus amžiaus. Tik menų fakultete studijuodavo jaunesni – 15–20 metų amžiaus – studentai. Didesnę studentų dalį sudarydavo dvasininkai. Tačiau augo ir pasauliečių studentų, kurie dažniausiai rinkdavosi teisės studijas. Studentai gyvendavo studentų kolegijose – tam tikruose bendrabučiuose, kuriuose vyrudavo griežta tvarka. Apskritai, nors viduramžių studentai nevengdavo įvairių pasilinksminimų, studijos viduramžių universitete buvo derinamos su asketizmu, malda, savitvarka.

PRITAIKYKIME ŽINIAS

1. Kuo skiriasi romaninio stiliaus vienuolyno Vokietijoje (Münster Schwarzach) ir gotikinio stiliaus bažnyčios Prahos architektūra?

2. Kuriam architektūros stiliui ir kodėl priskirtumėte Utrechto katedrą, sprendžiant pagal jos interjerą?

3. Ką bendro turėjo septynių laisvų menų studijos universitete ir septynių riteriškų dorybių įsisavinimas?

4. Žemiau pateiktas XV amžiaus vidurio paveikslas „Rolando mirtis“. Jis nupieštas pagal herojinę prancūzų poemą „Rolando giesmė“. Kuris riterio požymis atsispindi šiame paveiksle? Pačioje poemoje raskite daugiau pavyzdžių, kurie patvirtintų daugumą temoje įvardytų riterio bruožų.

5. Nors viduramžių ir šiuolaikiniai universitetai gana skirtingi, tačiau šiuolaikiniame universitete liko tam tikrų viduramžių tradicijų. Kokių? Pasinaudokite ir žemiau pateikiamomis iliustracijomis.

Mokslininkų (senato) susirinkimas Paryžiaus universitete.

Paskaita viename iš Vokietijos universitetų XIV a.

6. Žemiau pateikti du paveikslai vaizduoja du vieno viduramžių kultūros reiškinių etapus. Kurio žmogaus nuopelnas – palaipsnis perėjimas į antrąjį etapą? Kuo šis etapas buvo pranašesnis už pirmąjį?

SCRIPTORIUM MONK AT WORK. (From *Lacretia*.)

